

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата філологічних наук, доцента **Світлани Дмитрівни Карпенко**
на дисертацію **Романової Катерини Василівни** на тему:
**«ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ КАЗОК
У ТВОРЧОСТІ М. ЖУКА»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 - Філологія

Феномен художника-письменника не новий в історії мистецтва та літератури. Візуалізація життя за допомогою живопису та графіки є неодмінним супутником живому слову метця. Постає М. Жука становить окремий випадок такої творчої особистості, у якій поезія народжується з малюнка, а малюнок з поетичного слова. Серед сучасних митців такого гатунку можна назвати Григорія Штоня, відомого письменника, літературознавця і художника-любителя. Епоха Модернізму в українському мистецтві та літературі датується майже одночасно. Велика кількість його напрямів, стилів і течій зумовлюють свободу творчості в пошуку самовираження. Такою постає перед нами літературно-мистецька діяльність М. Жука. Звернення уваги дисертантки Романової Катерини Василівни саме на цю тему покликано потребою осмислення питання взаємодії різних за природою жанрів мистецтва, зокрема поєднання слова у творенні казки та мазків живописця на полотні в передаванні візуального образу, який письменник-живописець виношував у своїй уяві. Те, що не вдалося зобразити в картині, доповнюють красномовні поетичні тропи та фігури в текстах казок, оповідань, поезій. **Актуальність** праці пояснюється ще й тим, що казки М. Жука не видрукувані й досі в повному обсязі, а оприлюднену значну частину його доробку (близько 30-ти казок) варто проаналізувати в аспектах сюжетотворення, образно-мотивної структури, характеру нарації та жанрової специфіки творчості автора.

Дисертація Романової Катерини Василівни присвячена літературній казці, виявленню в ній засобів художньої своєрідності, з'ясуванню особливостей створення художнього тексту, його сюжетно-образної структури та родо-жанрових особливостей. Для зручності проведення дослідження здобувачка слушно поділила роботу на три етапи, які збігаються з відповідними другим, третім і четвертим розділами та утворюють своєрідні площини студій казок М. Жука: особливості сюжетно-мотивної структури, характеристика художньої подієвості та проблеми видових (міжмистецьких) і родо-жанрових трансформацій. Досягти поставленої **мети** їй вдалося завдяки чітко сформованим **завданням**, що полягають в аналізованні літературознавчої і критичної рецепції творчості М. Жука та літературознавчих студіях з аналізу модерної казки; встановленні принципів дискретної організації мотивно-образної структури казок художника-письменника та ознаки тяглості в рецепції творів (як чинника створення цілісної картини світу); вивченні окремих мотивів авторських казок в аспекті сюжетотворення та семіотики, образного наповнення, зокрема: знакових для творчості письменника орнаментальних та флористичних стилів живопису, мотивів чарівної води і перевтілення за допомогою слова (розглянуто специфіку креолізованих текстів). Досить вдало в роботі проаналізовано особливості подієвості, інтенції уявного адресата, присутності оповідача в тексті твору, виявленні тенденції до поєднання наративних стратегій казок М. Жука. Дисертантка простежила динаміку творення казкових текстів, послуговуючись текстологічним підходом, зіставивши рукописи казок, що дозволило розкрити процеси художнього мислення, еволюцію сюжетно-образної організації творів, а також виявити синкретичні за способом утворення картини світу жанрові коди, з'ясувати шляхи референції до потенційного читача, особливості театралізації та драматургізації художнього висловлювання у казкових творах.

Складність обраної теми полягає у професійному володінні знаннями з трьох основних у роботі сфер науки – літературознавство, фольклористика та живопис. Для

уникнення помилок потрібно чітко розмежовувати специфіку термінів кожної сфери і правильно використовувати. Досвід аналізу текстів літературних казок М. Жука вже має попередників, на що дисертантка вказує у першому розділі зокрема, а також під час опису результатів дослідження в кожному розділі, що є доречним. Важливість дисертаційної роботи полягає в охопленні аналізом усіх наявних друкованих і рукописних казок письменника із залученням архівних фондів та детальним оглядом матеріалів, що там зберігаються (зокрема, чернеток, рукотворних авторських збірників, паралелей тексту українською та російською (зіставлення їх змістового та стилістичного наповнення)). Казки М. Жука розкриваються вповні, коли поряд із текстом є малюнок (ілюстрація). Часто художній супровід тексту казок перебирає на себе інформативну функцію, деталізацію зовнішнього вигляду задуманих автором персонажів тощо.

Отже, Катерина Василівна обрала не простий **об'єкт** для дослідження. Він вимагає знання природи (флористики, зокрема), літератури, фольклору і живопису. **Матеріалом** для дослідження стали 30 казок, частина з яких має фольклорні відповідники мотивів та сюжетів («Війна», «Водичка-Молодничка», «Добра душа», «Дрімайлики», «Дядько та Дідько», «Золотий горішок», «Івасик-Ковбасик (нісенітниця)», «Клопіт», «Кораблики», «Ма-зол-ке», «Ме», «Музики», «Ох», «Правда та неправда», «Про доброго короля Пустилюх», «Про Тхора-Тхорища», «Пшик», «Свинка», «Слабий на очі», «Сливи», «Спляча красуня», «Три глечики», «Тюльпани», «Хо-Біси», «Циган і чорт», два рукописи казки «Летючий корабель», рукопис сценарію до казки «Правда та Неправда», рукопис із перекладом російською мовою казки «Правда та Неправда», рукопис твору «Лісова казка», рукопис казки «Зарікання»), одну п'єсу («Легенда»), дві поезії («Королева» і «Пауза»), а також малюнки: три ілюстрації до казок («Дрімайлики», «Кораблики», «Три глечики»), ескізи обкладинок до казок («Ох», «Кораблики», «Про Тхора-Тхорища», «Ма-зол-ке», «Капчики», «Добро», «Осел», «Золотий горішок») та ескіз обкладинки збірки поезій письменника «Співи землі». **Предметом** дослідження стала художня своєрідність поезики казок М. Жука, особливості наративних стратегій у малій прозі автора, динаміка текстотвірних чинників, зумовлена комунікативними стратегіями автора та інтенціями текстів.

Дослідження виконано в межах **наукової теми** кафедри української літератури та компаративістики «Дослідження дискурсивних практик в українській літературі ХІХ – поч. ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 0119U103568). Тему дисертаційної роботи «Художньо-естетичні властивості казок у творчості М. Жука» затверджено на засіданні Вченої ради Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол №3 від 27 листопада 2018 року).

Обрані здобувачкою **методи дослідження** відповідають стратегії розкриття теми дисертації. Це: культурно-історичний, біографічний, порівняльний, структурно-семіотичний, герменевтичний методи, а також у роботі застосовано принципи наратологічного аналізу та метод міфопоетичного аналізу казкових образів.

З огляду на специфіку дослідження, можемо констатувати, що в дисертації присутня **наукова новизна**, яка полягає в комплексному вивченні казок М. Жука (у тому числі на матеріалі рукописів, що містяться у фондах Одеського літературного музею та не були опубліковані): описі художніх особливостей їх мотивної системи; обґрунтуванні характеру подієвості, візуалізації наративу; аналізуванні особливостей створення художнього тексту літературних казок художником на основі міжмистецьких та родо-жанрових кореляцій висловлювання в них.

Дисертація має безсумнівне **теоретичне значення**, що полягає: у детальній характеристиці особливостей жанру літературної казки в межах культурно-мистецького періоду модернізму; удосконаленні методичних підходів до проблеми поєднання дискретності структури висловлювання й тяглості цілісного сприйняття образного світу казок М. Жука; удосконаленні способів виявлення кореляції між характером подієвості

(зокрема, візуальними аспектами її втілення) та особливостями оповіді в авторських казкових творах.

Результати дослідження безперечно мають **практичне значення**, що полягає у можливості використання фактичного матеріалу, теоретичних положень та висновків дисертації під час вивчення українського літературного процесу початку ХХ ст., зокрема українського модернізму, та в подальших дослідженнях творчості М. Жука (популяризації його літературних творів, залученні до літературознавчого обігу раніше не досліджуваних текстів казок письменника-художника та аналізі не надрукованих його рукописів), а також як розділи підручників, навчальних посібників, для розробки спецкурсів з історії української літератури та фольклористики (в темі «Казкознавство»). Особистий внесок здобувачки полягає в тому, що всі результати, досягнуті та сформульовані в дисертації, а також оприлюднені у відповідних публікаціях, належать авторці дослідження одноосібно. А в статті, що проіндексована в міжнародній наукометричній базі Scopus і має співавторів, «внесок здобувача позначений продукуванням ідей, формулюванням цілей і завдань дослідження, підготовкою початкової чернетки, комунікацією із редакцією та здійсненням контролю процесу обробки статті» (с.14).

Структура та обсяг дисертації відповідають вимогам до такого виду документа. Про це свідчать її складові: вступ, чотири розділи, висновки до кожного розділу й загальні та список використаної літератури (139 позицій). Обсяг дисертації 159 сторінок, основний текст 138 сторінок.

У **першому** розділі «Теоретико-методологічні аспекти вивчення літературної казки у творчості М. Жука» (с. 22-41) дисертанткою здійснено огляд літературної рефлексії про творчість письменника-художника (с. 22-29) та висвітлено питання літературознавчої рецепції дослідження модерністської казки у працях сучасних вчених (с. 29-41). Зокрема, проаналізовано праці науковців-літературознавців часів безпосередньої творчості М. Жука та наших сучасників. А також ґрунтовно описано жанрову особливість літературної казки на основі вітчизняних та закордонних джерел. Результати такого аналізу були враховані дисертанткою, допомогли їй звернутися до малодосліджених або й зовсім не вивчених питань творчості М. Жука, уникнути елементів наслідування та повторів.

У **другому** розділі «Особливості сюжетно-мотивної структури казок М. Жука» (с. 42-84) розкрито форми дискретної структури в сюжетах казок художника (с. 42-49) та безпосередньо їх мотивну структуру (с. 49-84). Останній підрозділ поділено ще на три складові, що досліджують казкові мотиви: «Мотив чарівної води у творчості М. Жука» на прикладі казок «Водичка Молодничка», «Кораблики», «Пшик» та «Ох» (с. 52-58); «Мотив чарівного перевтілення словом (перетворення, метаморфози) у казках М. Жука» (с. 58-68) та «Флористичні мотиви у казках М. Жука як ознака сецесійного стилю» (с. 69-82) на прикладі казок «Правда та Неправда», «Тюльпани», «Слабий на очі», «Три глечики», «Лісова казка», та в казці з авторськими ілюстраціями «Дрімайлики». Зважаючи на особливості казкової нарації, дисертантка переконана, що континуальність художнього мислення в деяких казках М. Жука («Про доброго короля Пустилюху», «Король Рік», «Сліпий на очі», «Сливи» тощо) поєднується з дискретною організацією семантичного простору тексту. Розглядаючи семіотику образів, дослідниця вирішує ряд важливих питань, що стосуються площин взаємодії авторського та традиційно-культурного. «Враховуючи обізнаність читача з рецептивним репертуаром фольклорних та літературних казкових кодів, можемо говорити також і про перформативність дидактичних казок М. Жука, адже реципієнт також бере участь у створенні світу твору посередництвом осмислення та сприйняття, і отримує досвід перебування у комунікативній ситуації впливу, трансформації власної свідомості внаслідок того, що мимоволі входить, занурюється у простір чарівного дискурсу: магії чарівного світу, чарів, марення, гіпнозу. Магічність, або уява магічного, викликається передусім емотивною складовою текстів: читач потрапляє під вплив емоційно-сугестивної лексики, образного світу тощо» (с. 59).

Феномен поєднання літературної казки та живопису (флористики) у творчості М. Жука, на переконання дисертантки, відобразився у сесійних прийомах легкого переходу з малярства в літературну творчість митця, який вдало поєднував у собі дві творчі іпостасі. У своїх поглядах Катерина Василівна спирається на попередників у вивченні спадщини поета-художника – Я. Поліщука, Ю. Михайлова та інших.

У **третьому** розділі «Характер художньої подієвості: від події визрівання тексту до події розповіді про створення тексту» (с. 85-113) розкрито наративні стратегії (с. 85-91), особливості створення художнього тексту (дослідження рукописів) (с. 91-102) та художньо-естетичні властивості візуалізації подієвості в казках М. Жука (с. 102-113). Твори тут розглянуто з перспективи текстології та генетичної критики як приклад авантексту, укладеного на основі чернеток, та фіксації процесуальності письма. Дисертантка переконана, що унікальність української усної народної творчості стала елементом наративної стратегії автора. Докази цьому вона простежує під час вивчення рукописних фондів письменника в Одеському літературному музеї, де, крім чернеток до виданих друком казок, знаходить рукотворні авторські збірники вже з художнім оформленням (ілюстрації до казок «Кораблики», «Водичка-Молодничка», «Ма-зол-ке», «Про Тхора Тхорища»). Також заслуговують на увагу думки дисертантки щодо можливостей міжжанрового, міжвидового та міжмистецького характеру висловлювання в казках автора з огляду на креолізований текст, що присутній у них.

У **четвертому** розділі «Проблеми видових (міжмистецьких) та родо-жанрових трансформацій у поезиці казок М. Жука» (с. 114-143) розкрито родо-жанрові зрощення (дифузійність) (с. 114-123), форми драматургізації в казках М. Жука на матеріалі казки «Хо-Біси», сценки «Годинник» і сценарію «Правда і Неправда» (с. 123-132) та прояви креолізованого тексту у казці М. Жука «Дрімайлики» (с. 132-142). Здобувачка здійснила спробу класифікації казок письменника, орієнтуючись на відповідні наукові положення казкознавства та виокремила синкретичні або змішані жанрові форми: казки-притчі, казки-байки, казки-анекдоти, казки-новели, з'ясувавши міру відповідності референції до потенційного читача. «Авторську назву «казка» поширюємо на короткі наративні твори, у яких спостерігається зрощення кількох жанрових і видових ознак: новелістична казка, казка-анекдот, казка-притча, казка-легенда, казка-сценка» (с. 115). Відповідно до функціонально-тематичних різновидів казок М. Жука, Катерина Василівна виокремила морально-дидактичні та пригодницько-розважальні твори й детально проаналізувала варіанти казок М. Жука, що до них належать. Дуже слушною є увага дослідниці до розуміння природної (автентичної) основи літературних казок, що неодмінно мають традицію в українських народних прозових жанрах (в уяві читача постає типовий образ – заздалегідь сформований). Аналіз креолізованих текстів казок М. Жука дисертанткою став суттєвим доповненням до уявлення рівнів взаємодії творчого таланту письменника-художника (казка «Дрімайлики»).

Результати дослідження пройшли **апробацію** у вигляді доповідей Катерини Василівни на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях Польщі (м. Ольштин, м. Гданськ) та України (м. Харків, м. Одеса) в межах тематики літературознавства й фольклористики упродовж 2016-2023 рр.

Матеріали дисертації викладено на належному науково-теоретичному рівні та оформлено згідно з чинними стандартами. Відповідно до вимог, за темою дисертації опубліковано вісім основних статей (п'ять в наукових фахових виданнях України, три у закордонних, з них одна стаття у закордонному виданні, яке проіндексовано в наукометричній базі Scopus), одна – тези доповіді на науково-практичній конференції.

Перш ніж перейти до критичної частини відгуку, хотілося б наголосити на загальній позитивній оцінці дисертаційної роботи. Важливим у нашому сьогодні є потреба говорити, вивчати і досліджувати своє, українське, з метою формування у літературознавстві та фольклористиці способів позбутися комплексу меншовартості, будь-

якої залежності від впливів сусідів. Такі дослідження як це – написане Катериною Василювою – якраз і сприяють відновленню розуміння того, що українська наука не додаток до світової, а рівноправний партнер. У вітчизняному арсеналі є достатньо наукових термінів та теорій, щоб описати будь-яке явище дійсності, вивчити його і презентувати світові. Утім, поряд з логічним, детальним викладом ходу і результатів дослідження, хочемо зупинитися на деяких **зауваженнях**, дискусійних моментах, міркуваннях та питаннях, які, сподіваємося, можуть бути з'ясовані під час захисту та враховані авторкою в її подальших наукових розвідках:

1) Теоретико-методологічну основу дисертації становлять праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених (польські та німецькі, зокрема). З огляду на термін написання дисертації (тему затверджено у 2018 р.), чверть списку джерел займають російські автори, чого варто було б уникати в науці сьогодення. Чи вважаєте Ви доречним і можливим замінити у подальших публікаціях за темою дисертації російські джерела на вітчизняні або праці європейських вчених?

2) Стосовно використання теоретичних положень про фольклорну казку, варто було б посилатися на українських дослідників казкового мотиву. Зокрема, М. Сумцова, М. Драгоманова, І. Франка, М. Гнатюка, М. Грушевського, а також сучасних О. Бріцина, Л. Мушкетик, Л. Наумовська та інших. Зазначені науковці мають необхідні напрацювання щодо мотивів, сюжетних типів та жанрової класифікації казок. Такий підхід значно націоналізував би у роботі теорію народної казки.

3) Для повнішого сприйняття дослідження не вистачає показчиків сюжетів та мотивів як літературного, так і фольклорного (див. бібліографічні показники Б. Грінченка (1901) або О. Андрієвського (1930)). Вказівка шифрів мотивів, зокрема (на аналізованні яких зупиняється дисертантка), за показниками казок Аарне-Томпсона-Утера (Aarne – Thompson - Uther Index (ATU)) або сюжетного показника східно-слов'янських казок, українська частина якого упорядкована І. Березовським (так званий СУС) та відповідними показниками літературних жанрів, чітко класифікували б досліджувані у роботі тексти. Також це дозволило б побачити, чи присутні у М. Жука казки з мотивами і сюжетами, що вимагають нової нумерації (оригінальні, авторські).

4) У роботі детально вивчено природу казкових героїв на культурному та мовному рівнях. Простежуючи семантику слова «дідуган» (розділ 3.2, с. 95) дисертантка зазначила, що у перекладі російською М. Жук подав його відповідник як «старикашка». Проте у нас виникла думка, що М. Жук не намагався копіювати російською український текст. Він створив новий образ. Адже «дідуган» – це «дід з перчиком», з характером, непередбачуваною поведінкою, витівками. Як відповідник до слова «старикашка» українська казкова традиція (див. праці М. Сумцова) має поняття «дідок», «дідок шолудивий», «шолудивий Буняка». І якраз епоха модернізму, в яку жив і творив М. Жук, активно послуговувалася цими лексемами. Спадає на думку, що письменник створив аналог казки для російськомовного читача, можливо навіть із комерційною метою.

5) Для ілюстрації власних результатів дослідження дисертантка створила лише одну таблицю «Динамічність та прояви мотиву перевтілення у казці «Ох» (с. 67-68). Доречно було б зробити більше таблиць і графічних слайдів за результатами виконання поставлених завдань. Сподіваємося, ви врахуєте наші побажання в монографії з цієї теми.

Підсумовуючи, слід наголосити, що висловлені зауваження щодо окремих неточностей, міркування та побажання не порушують концептуальної сутності дослідження й жодним чином не знижують наукову цінність виконаної дисертаційної праці. Теоретична база дослідження, висвітлення та узагальнення підходів до вивчення порушеної у дисертації проблеми, логічність та аргументованість викладення змісту й результатів дослідження, коректність використання методологічного апарату, логіка інтерпретації фактичного матеріалу, ретельність виконання практичної частини дисертації та повнота й обґрунтування наведених висновків є безперечними позитивними рисами рецензованої

роботи, а наведений тут перелік запитань, побажань та міркувань не ставить під сумнів наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи, особистий внесок дисертантки, методологічну базу, глибину й об'єктивність проведеного аналізу, достовірність результатів. Сподіваємося, що наші запитання і побажання будуть прояснені в ході дискусії та будуть враховуватися в подальшій науковій роботі здобувачки.

Публікації Катерини Василівни Романової логічно відтворюють етапи проведеного дослідження. Автореферат достатньо ґрунтовно розкриває зміст дисертації, дає повне уявлення про її наукову цінність і практичну значущість та забезпечує широке ознайомлення науковців з методикою наукового експерименту, одержаними результатами та висновками дисертації.

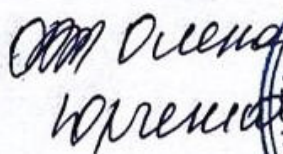
Основні положення та зміст праці свідчать, що рецензована робота є самостійним, ґрунтовним, завершеним, цілісним і логічно побудованим науковим дослідженням, яке належно вирішує поставлені згідно з метою завдання та сприяє розв'язанню актуальної наукової проблеми, з дотриманням принципів академічної доброчесності. Результати дисертаційної праці мають суттєву теоретичну та прикладну значущість, а також перспективу для подальших наукових розробок у загальній, теоретичній та прикладній частині літературознавства, а також казкознавства.

Отже, на підставі детального ознайомлення з дисертацією та публікаціями вважаю, що дисертаційна праця «Художньо-естетичні властивості казок у творчості М. Жука» відповідає спеціальності 035 Філологія та вимогам передбаченим пунктами 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, а її авторка Катерина Василівна Романова, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри славистичної філології,
педагогіки та методики викладання
Білоцерківського національного
аграрного університету

Світлана КАРПЕНКО

ПІДПИС ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник ВДКЗ БНАУ

Юрченко

